

Uppland och andra områden i östra Sverige, även om dessa arbeten har sin tyngdpunkt i medeltid och 1500-tal.

Framme är särskilt intresserad av ödegårdar, och han ägnar en hel del text åt att identifiera ödegårdar – var de legat, hur stora de varit och om deras ödeläggelse sträcker sig ned i medeltiden. Vad som framgår tydligt av hans sammanställning är att ödegårdarnas marker nästan alltid brukades av grannarna, som äng eller betesmark. T.ex.: ”Denna ödegård berättas att vara allenast ett stycke äng”, är en typisk formulering. Att ödegårdarna inte var så öde som den beteckningen anger är viktigt för att vi ska förstå ödeläggelseprocesser i allmogesamhället. Marken brukades i olika former, extensivt eller intensivt, och därför höll man noggrant reda på de gamla ägorna. Dessutom var detta i sig ett hinder mot återuppodling, eftersom de nya ägarna ville behålla marken i bruk under sina gårdar. Framme beskriver också hur de ödelagda enheterna genom århundradena gradvis uppslukades, och slutligen bara återfanns som ett ängsnamn eller motsvarande.

Janken Myrdal, Uppsala

Gunnar Richardson: *Torsten Rudenschöld. Samhällskritiker och Skolreformator*. Carlsons, Stockholm 1998. 218 s., ill., personregister. ISBN 91-7203-809-8.

Forskare med intresse för 1800-talets socialhistoria har anledning att stifta bekantskap med Torsten Rudenschölds *Tankar om ståndscirkulationens verkställighet*. Hans insatser i folkskolans utveckling är ett undervisningshistoriskt problemområde som givetvis också har en socialhistorisk dimension. Hans liv och gärning

kan tyckas tillräckligt belyst i biografiska och idémässiga studier, men historikern Gunnar Richardson ger här en helhetsbild som öppnar nya synvinklar.

Släktens karriär i det svenska ståndssamhället ger historiskt perspektiv på en livshistoria som börjat ståndsmässigt men pekat nedåt mot knappa möjligheter till försörjning och rent av mot armod. 1800-talets historia rymmer många exempel på adelsmän som misslyckats att hålla sig kvar i ståndsmässiga positioner och blivit tvungna att inrätta sig på betydligt lägre nivå i det framväxande klassamhället. ”Greven som blev skollärare” är en av många i denna nedåtgående bana. Richardson visar hur det ingått i en adelssläkts villkor att i rimlig grad hjälpa en medlem som hamnat i svårigheter.

I den breda strömmen av samhällskritik vid mitten av 1800-talet ingår Rudenschölds *Tankar om ståndscirkulation*. Richardson framhåller att denna märkliga skrift är utformad genom personliga erfarenheter mer än genom inflytande från tidens samhällsteoretiker. Kritiken av den maktlystna och självgodare herreklassen är en bitisk uppgörelse, framvuxen ur oron för sönnernas framtid och ur upplevelser som privatlärare. Den mynnar ut i en moralisk samhällsutopi om folkförbrödning och uppfostran i en för alla barn gemensam skola. Ur detta konglomerat av tankar växer Rudenschölds ”kamp för en ny skola och eget levebröd” fram. Genom egna skolförsök kan han utarbeta pedagogiska planer för utveckling av folkskolan. I undervisningshistorien har han blivit en centralgestalt genom sin gruppering av inläringen – som pedagogisk idé och praktik.

Richardson har med en mosaik av källmaterial tecknat en personlighet i växelspelet mellan livshistoria, samhällssyn, vitala tankar och engagerande verksamhet. Boken om Torsten Rudenschöld har därför mycket att ge som belysning av tiden.

Ingrid Nordström, Lund